

UDK 801.25

Toshxonov Lochinbek Tursunboyevich
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar
Instituti Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi,
Andijon, O'zbekistan

BADIIY MATNDA INKORNI IFODALASHNING LINGVISTIK
VOSITALARI

Аннотация: Ushbu maqolada badiiy matn tarkibida inkorning qo'llanilishi va uning o'rganish usullari va tasnifi bayon qilingan. Bu qarashlar tilshunoslarning qarashlarida o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: inkor, xilma hillik, tilshunoslik, rad qilish, obektiv, nazariya

Toshhonov Lochinbek Tursunboyevich
English language teacher of Andijan institute of agriculture and
agrotechnologies, Andijan, Uzbekistan.

LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING NEGATION IN THE
LITERARY TEXT

Abstract: In this article to use negation in the literary text and its learning methods are explained. These views are reflected in the views of linguists.

Keywords: denial, diversity, linguistics, rejection, objective, theory

Tilshunoslikning rivojlanishi va tadqiqot metodlarining rivojlanishi bilan tilshunoslikda inkor etish mavzusiga qiziqish ortib bormoqda. Ob'ektiv dunyoda hech qanday salbiy narsa bo'lmaganligi sababli, rad etishni istamaslik, kelishmovchilikni bildirish, bironing fikrini rad etish, shuningdek biror narsani taqiqlash vositasi bo'lishi mumkin.

Til doimiy ravishda rivojlanmoqda, shu bilan ingliz tilida inkor etish muammosining ko'lami va xilma-xilligi o'sib bormoqda, buni ingliz tilida har xil inkor qilish vositalarining mavjudligi, ularning doimiy o'zaro ta'siri va o'zaro

qo'llanilishi bilan bog'lash mumkin. Shubhasiz, inkorga bo'lgan qiziqish zamonaviy tilshunoslikda inkorni ifoda etish usullarining tasnifini yaratish istagini keltirib chiqaradi.

Uzoq vaqt davomida tilshunoslar inkorni ifodalash usullarining qat'iy tasnifini o'rnatishga harakat qilishganlar. Rad etish tushunchasi til orqali ifodalanadi. Lingvistik kategoriya sifatida inkor - bu aniq lingvistik vositalar yordamida tushunchalar orasidagi salbiy aloqalarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Salbiy maqsadlarda ishlatiladigan inkorni ifodalashning lingvistik vositalari odatda ikkita katta guruhga birlashtirilgan deb hisoblanadi: ochiq va yopiq.

Ingliz tilini o'rganuvchilar uchun rad etish toifasi nutqni rivojlantirish jarayonida eng qiyinlaridan biri hisoblanadi.

Bizning maqsadimiz - rad etishni aniq va yashirin darajada ifodalash usullarini tahlil qilish.

Bu maqsad quyidagi vazifalarni hal qilishni nazarda tutadi:

- 1) "inkor" tushunchasi va uni o'rganish tarixi haqida qisqacha ma'lumot berish;
- 2) inkor qilish nazariyasidagi asosiy tushunchalarni ko'rib chiqish;
- 3) inkor qilish funktsiyalarini o'rganish;
- 4) rad etishni ifoda etish usullarini ochib berish;
- 5) yuqoridagi qoidalarni misollar bilan tasvirlash

Tadqiqot ob'ekti - inkorni ifoda etishning asosiy vositasi va ularning san'at asarlaridagi o'rnini aniqlashdir.

Tadqiqot mavzusi - inkorni ingliz tilida ifodalashning aniq va yashirin vositalari yordamida ifodalanishini aniqlash.

Gipoteza. Bizning fikrimizcha, ko'p mualliflar ko'pincha inkorni ifodalashning aniq (grammatik) vositalarini ishlatadilar.

Tadqiqotning dolzarbligi tilshunoslik nuqtai nazaridan ingliz tilining turli darajalarida inkorni ifoda etish usullarini tasvirlashga qiziqish va oz sonli o'rganilgan asarlar mavjuddir.

Ushbu ishda quyidagi **nazariy** - o'rganilayotgan muammo bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, konkretlashtirish, tasniflash, tadqiqot hodisalarini solishtirish, qiyosiy tahlil qilish tadqiqot usullaridan qo'llanilgan.

Inkorni o'rganishning asosiy yo'nalishlari:

1.1. Mantiqiy yo'nalish

Mantiqda inkor, xuddi tasdiq kabi, hukm belgilaridan biri hisoblanadi. Aristotel nuqtai nazariga ko'ra, mantiqiy bog'liqlik fikrda eng katta ma'noga ega. U fikrni sifat jihatidan ijobiy va salbiy turlarga ajratadi. Inkor etish [1] havolaga iqtibos keltiradi. N.D. Arutyunova uni inkor qilish sohasidagi mantiqiy bog'liqlik deb hisoblaydi: inkor gapning egasiga nisbatan kesimi tarkibidagi aniqlovchini olib tashlash natijadida o'zaro bog'liqlikni yo'qotadi.

A.M. Peshkovskiy inkor toifasini belgilashda sintaktik bog'liqlik haqida shunday deydi: "Bu toifaning mohiyati ... sintaktik nuqtai nazardan, bu toifa yordamida u yoki bu ikki fikrlar o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalaydi. Yani, salbiy so'z va iboralarning u yoki bu shakllarida ifodalangan shakllarini mavjud emasligini tan oladi".

Ta'kidlash joizki, inkor faqat gapning kesimidagina bo'lib qomasdan, gapning har qanday bo'lagiga tegishli bo'lishi mumkin. Bu haqiqatni payqagan tilshunoslar umumiy va qisman inkorni ajratish kerak degan xulosaga kelishdi. Umumiy inkor va qisman inkor gaplarda inkor predikativlik kategoriyasining tarkibiy qismi bo'ladi. Binobarin, tildagi salbiy shakllar har doim ham mantiqda salbiy ma'noni bildirmaydi. Masalan, bebaho (priceless) va bebaho (invaluable) so'zlar ijobiy ma'noga ega, ya'ni qimmatli (precious). Va, aksincha, ijobiy lingvistik shakllar mantiqiy salbiy tushunchalarni ifodalashi mumkin: yolg'iz (single) - turmush qurmagan (unmarried). [3]

Mantiqiy-grammatik inkor toifasini qo'llab-quvvatlovchilar, lingvistik inkorni tahlilini tegishli mantiqiy tushuncha tahlili bilan almashtirish mumkin emas deb hisoblaydilar. Boshqa tomondan, lingvistik kontsepsiyani mantiqiy asosi bilan ajratish ham mumkin emas, chunki lingvistik kontsepsiyaning asosiy

mazmuni inkor etishning mantiqiy tushunchasidir. Tasdiqlash va rad etishning lingvistik toifasi boshqa funktsiyalarni ham bajaradi, nisbiy mustaqillikka ega va mantiqiy toifaga mos kelmaydigan o'z ma'no doirasiga ega. U ijobiy fikrga mos kelishi va fikrni emas, balki taqiqni, savolni ifodalash vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin .

Bizning asosiy tushunchamiz shundaki, "inkor - bu dunyoning barcha tillariga xos bo'lgan, sodda semantik elementlar orqali aniqlab bo'lmaydigan, semantik jihatdan ajralmas semantik toifalardan biridir". "Rad etish" lingvistik toifasi ob'ektlar, hodisalar va ularning o'ziga xos xususiyatlarining yo'qligini, shuningdek, ob'ektiv reallik o'rtasida bog'liqlikning yo'qligini anglatadi. Shu bilan birga, lingvistik inkorning mazmuni boshqa maxsus denotativ ma'nolarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, kelishmovchilik, e'tiroz, rad etish, taqiqlash, norozilik va boshqalar.

Bundan tashqari, Inkor shakli semantik jihatdan oz miqdorda ijobiy ifodalanishi mumkin. Rad etish mantiqiy tushuncha bilan ob'ektiv asosga ega bo'lgan tilda ifodalangan hukm ma'nosining bir qismi sifatida belgilanadi.

Psixologik yo'nalishda inkorning ifodalanishi.

Tilshunoslikdagi psixologik oqim vakillari J.Bergman, V.Vindelband va V.Vundtlarning falsafiy nazariyasi asosida o'z kontsepsiyalarini yaratdilar. Ularning nazariyasiga ko'ra, tasdiqlash va rad etish, sub'ektning ma'qul bo'lgan tushunchani ma'qullashi va tasdiqlashning parallel ifodasidir. Tasdiqlash yoki rad etish - fikrlar mazmuniga insonning baholash reaksiyalariga: irodasi va hissiyotiga bog'liqdir. Bundan kelib chiqadiki, bunday farq mantiqiy emas, balki psixologikdir. Bu holda inkor qilish atrofdagi dunyoni va inson ruhiyatini idrok etishning sof mahsulidir. Bu kontsepsiyadagi inkor ob'ektiv mavjud bo'lgan voqelikning ifodasi sifatida emas, balki gapiruvchining norozilik, umidsizlik, jirkanish, istamaslik kabi salbiy hissiy reaksiyalarining ifodasi sifatida qaraladi. A. Vezjbitskayaning nazariyasida inkor sub'ekt bilan bog'liq bo'lgan harakati sifatida izohlanadi: I don't want (I diswant). Shuning uchun, A. Vezjbitskayaning

so'zlariga ko'ra, tilda rad etishga amalda hech qanday cheklovlar yo'q. Har qanday fikr rad etilishi mumkin, chunki sizning xohishingiz va munosabatingiz hamma narsaga bildirilishi mumkin. Bunday mulohazalarga ko'ra, biz A. Vezbitskayaning kontseptsiyasi semantik jihatdan barcha inson imkoniyatlarini ifodalashi mumkin.

G. Pol ikki narsa orasidagi bog'liqlikni aniqlashda inkorni samarasiz deb baholaydi. Inkor bir vaqtning o'zida ongda ikkita g'oyani bog'lashga harakat qilganda tasdiqqa nisbatan ikkinchi darajali bo'ladi.

Shunday qilib, G. Polning nuqtai nazaridan ob'ektlar va hodisalar orasidagi bog'liqlikni savollarda ifodalanishi mantiqiy- grammatik inkor tushunchasi mohiyatini ochib beradi. Psixologik yo'nalishlarni o'rganadigan tilshunoslarda inkorni mumkin va real, kutilgan va haqiqat o'rtasidagi ziddiyat tuyg'usining ifodasi sifatida qaraydi. Salbiy qarashlar, fikrlar, aql va idroklarning nomuvofiqligini aks ettiradi yoki kutilayotgan va haqiqat o'rtasidagi tafovutni bildiradi. Shunday qilib, psixologik kontseptsiya "inkor" tushunchasini nutq faoliyati orqali inson psixikasining voqelikka nisbatan salbiy namoyon bo'lishining aksi sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Culicover P.W. Explaining Syntax. Representations, Structures, and Computation. – Oxford: University Press, 2013. – 400 p.
2. Qayumova M.S. O'zbek va ingliz tillaridagi inkorning sintaktik tahlili. Filologiya fanlari nomzodi ... dissertatsiya. -Toshkent. 2010. 125 –bet
3. Toshonov LX, Gofurova H.T. Role of antonym in the development of students' speech. Electronic journal of “Вопросы науки и образования” № 15 (99), 2020, Page 56